

Sociální zabezpečení

1. Vymezení sociálního zabezpečení jako součásti sociální politiky

FSS MU – Katedra sociální politiky a sociální práce

Vymezení sociální ochrany

- ❖ každá změna související s rozvojem společnosti sebou nese sociální rizika (změna způsobu a charakteru práce, pracovních podmínek, změna života)
- ❖ po 2. světové válce bylo mezinárodně uznáno právo na sociální bezpečnost pro všechny ekonomicky činné občany v demokratických zemích (Úmluva MOP o sociální bezpečnosti – minimální standardy 1952)
- ❖ pojem sociální bezpečnost (social security) se ztotožňuje s touto úmluvou ► sociální bezpečnost podle ní zahrnuje soustavy veřejnoprávních dávek, na které má občan nárok ze zákona a to pro případ zdravotní péče, nemoci, nezaměstnanosti, stáří, pracovního úrazu a nemoci z povolání, podpory, rodiny, mateřství, invalidity, při ztrátě živitele

Sociální bezpečnost (zabezpečení)

v evropských státech je občanům zaručeno právo na důstojné životní minimum ► zabezpečení i v případech, kdy nemají právní nárok na veřejnou dávku nebo službu ► toto právo se realizuje soustavami sociální pomoci a sociální péče

Sociální ochrana ► Evropské společenství užívá od přijetí Maastrichtské smlouvy (1992) ► zahrnuje všechny soustavy, obligatorní i fakultativní dávky ► označuje soustavy sociální bezpečnosti i soustavy sociální péče a služeb

▪ soubor všech obligatorních soustav a nástrojů, kterými se zabezpečují záměry sociální ochrany usilující o sociální začlenění všech občanů a boj proti sociální vyloučenosti ► systémy **sociálního pojištění a státního zaopatření** (státní sociální podpora) a fakultativními **systémy sociální pomoci** (pomoc v hmotné nouzi, dávky pro osoby se zdravotním postižením, sociální služby)

▪ v širším pojetí kromě sociálního zabezpečení sem mohou také spadat **preventivní aktivity státu a dalších veřejnoprávních subjektů** (ve veřejném zdravotnictví, bezpečnost práce a regulace pracovní doby v pracovním právu, ochrana před diskriminací a prosazování rovných příležitostí v dostupnosti veřejných služeb a další činnosti, které chrání před vznikem sociálních událostí s cílem zamezit sociální exkluzi jedinců, a také rozvoj sociálních aktivit občanské společnosti)

▪ politika sociálního zabezpečení ovlivňuje jednání jednotlivců i institucí s cílem kompenzovat nepříznivé finanční a sociální následky různých životních okolností a událostí, ohrožujících uznaná sociální práva, nebo jim předcházet

Sociální právo ► je pak odvětví veřejného práva, které upravuje veřejné intervence do soukromoprávních vztahů v zájmu sociální ochrany občanů ► reguluje sociální ochranu obyvatelstva

Sociální práva zahrnují právo na: práci a uspokojivé pracovní podmínky, přiměřenou životní úroveň, sociální zabezpečení, svobodu sdružování, rodinu, vzdělání, zdraví.

Sociální práva jsou definována mezinárodními úmluvami – poprvé v čl. 25 Všeobecné deklarace lidských práv (1948), nejnověji v Chartě základních práv EU (2000). V ČR jsou sociální práva definována v Listině základních práv a svobod

Sociální riziko

- mimořádné potřeby, které jedinec nedokáže zvládnout vlastními silami a ohrožují jej na zdraví, majetku nebo sociálních vztazích ► **riziko** ► vzniká vlastním přičiněním, přičiněním jiné osoby, nezávisle na lidském jednání (**uved'te příklady**)
- pokud je riziko uznáno společností jako objektivní a hodno veřejného zájmu ► **sociální riziko**
- sociální riziko, které je v oblasti zájmu státu nebo jiného veřejnoprávního subjektu ► **sociální událost** ► situace v životě jedince, které jsou společensky uznané a vyžadují opatření, neboť důsledky nemusí jedinec nebo rodina zvládnout
- sociální událost tedy označuje riziko, které je společností uznáno za závažné, protože existenciálně či sociálně jedince ohrožuje, a jeho řešení vyžaduje společenskou ochranu ► postižená osoba nebo její rodina nedokáže důsledky rizika odvrátit vlastními silami
- sociální riziko se stává sociální událostí nikoli samo o sobě, ale kvůli svým důsledkům, kterými mohou být: ztráta pracovního příjmu, mimořádné výdaje, mimořádná zdravotní a sociální omezení
- pokud následky nejsou řešeny, vyvolávají ve společnosti ekonomickou nestabilitu, napětí a sociální neklid, proto je třeba je řešit prostřednictvím sociální ochrany

Kategorizace sociálních událostí:

- ❖ **1. podle obsahu** ▶ nemoc, úrazy, smrt rodinného příslušníka, invalidita, stáří, těhotenství, narození dítěte, mateřství, počet dětí (zakládání rodiny a výchova), stupeň kvalifikace, ekonomická aktivita (ztráta zaměstnání, nouze, chudoba) **(popište důsledky)**
- ❖ **2. podle délky působení** ▶ doživotní, krátkodobé, dlouhodobé
- ❖ **3. podle periodicity** ▶ jednorázové, opakovatelné
- **4. přirozené** ▶ biologické – dospívání, těhotenství
 - ▶ sociální – start do života, výdělečná činnost, založení rodiny
- **5. nepřirozené** ▶ biologické-nemoc, invalidita
 - ▶ sociální-samota, dezintegrace, chudoba

(u předcházejícího dělení sociálních událostí uveďte příklady)

5 základních skupin sociálních událostí:

- soc. události související se **zdravotním stavem** ▶ potřeba zdravotní péče, nemoc, invalidita, pracovní úraz, nemoci z povolání
- soc. události související s **rodinou** ▶ založení rodiny, těhotenství, narození dítěte a šestinedělí, rodičovství, výchova dítěte, úmrtí živitele rodiny
- soc. události související s **věkem** ▶ dětství (mládí), stáří
- soc. události související s **nezaměstnaností** ▶ ztráta příjmu, chudoba
- soc. události související s **nepřizpůsobením a sociální dezintegrací** ▶ osoby, které se vymykají standartnímu společenskému životu (závislosti, bezdomovectví).

Sociální potřeby v souvislosti se sociálními riziky a sociálními událostmi

❖ **uznané sociální potřeby:**

- projevují se pravidelně a ve zvýšeném výskytu ► kvantitativní hledisko (např. zavedení rodičovského příspěvku garantovaného státem v době feminizace práce, kdy rodina nemohla být odkázána na jeden příjem)
- ovlivňují společenský vývoj a stávají se předmětem společenského zájmu ► kvalitativní hledisko (např. špičková péče o nedonošené novorozence – důraz na hodnotu každého dětského života)
- jejich řešení se stává sociálním programem společnosti

❖ **faktory ovlivňující životní situace** ► majetek, osobní charakteristiky, zdravotní a sociální rodinné poměry, společenský a ekonomický status

❖ jde o pojem odlišný od pojmu životní úroveň, protože je v mnoha charakteristikách komplexnější, ► životní úroveň vesměs ekonomická záležitost x životní situace ovlivněna řadou vnitřních i vnějších faktorů

❖ **sociální riziko** ► nemoc, úraz, těhotenství, invalidita, mateřství, narození dítěte, stáří, smrt rodinného příslušníka atd. ► riziko, které je společensky uznáno za závažné a vyžadující společenskou ochranu, protože jednotlivec nebo rodina není schopna důsledky odvrátit

❖ **sociální potřebnost** ► nedostatek zdrojů pro uspokojování základních životních potřeb, protože součet příjmů v rodině nedosahuje částek zákonem stanoveného životního minima a neexistují ani další zdroje; poměřuje se okamžitá finanční situace dané domácnosti se situací ostatních domácností ve společnosti

- ❖ **sociální událost** ► úplná nebo částečná ztráta příjmu a případný pokles životní úrovně domácnosti pod hranici chudoby (ve vztahu k dřívějším osobním podmínkám)
- ❖ mohou být předvídatelné a nepředvídatelné a odvratitelné a neodvratitelné **(uved'te příklady !!!)**
- ❖ **vznik sociálních událostí:**
 - nedostatečná sociální prevence
 - selhání zdrojů sociální soběstačnosti
 - ohrožení jedince jednáním jiného jedince
- ❖ vztah sociální potřebnost x sociální událost ► sociální událost může implikovat sociální potřebnost a naopak **(uved'te příklady !!!)**

Záchranná sociální síť

- ❖ její vznik se datuje do porevolučního období a od roku 1990 postupně prochází její formy transformacemi až do dnešních dob
- ❖ je základním nástrojem sociální politiky státu
- ❖ soubor minimálních dávek sociálního pojištění, sociálních podpor, sociální pomoci, které chrání jednotlivce před existenčním úpadkem v dobách ekonomických reforem
- ❖ soubor legislativních norem, které vymezují opatření, jimiž stát garantuje minimální standard pomoci v případech, že se jedinci ocitnou v závažných, státem uznaných situacích

❖ **základní funkce záchranné sociální sítě:**

- garance minimální mzdy ekonomicky aktivnímu obyvatelstvu
- garance příjmu v případě nezaměstnanosti a garance nástrojů pro návrat na pracovní trh – aktivně tedy působí v politice zaměstnanosti
- garance minimálního příjmu prostřednictvím životního minima, které v sobě zahrnuje i ochranu bydlení těchto sociálně ohrožených skupin
- pomáhá zajistit základní ochranu bydlení nízkopříjmových domácností ► příspěvky na úhradu nákladů spojených s bydlením

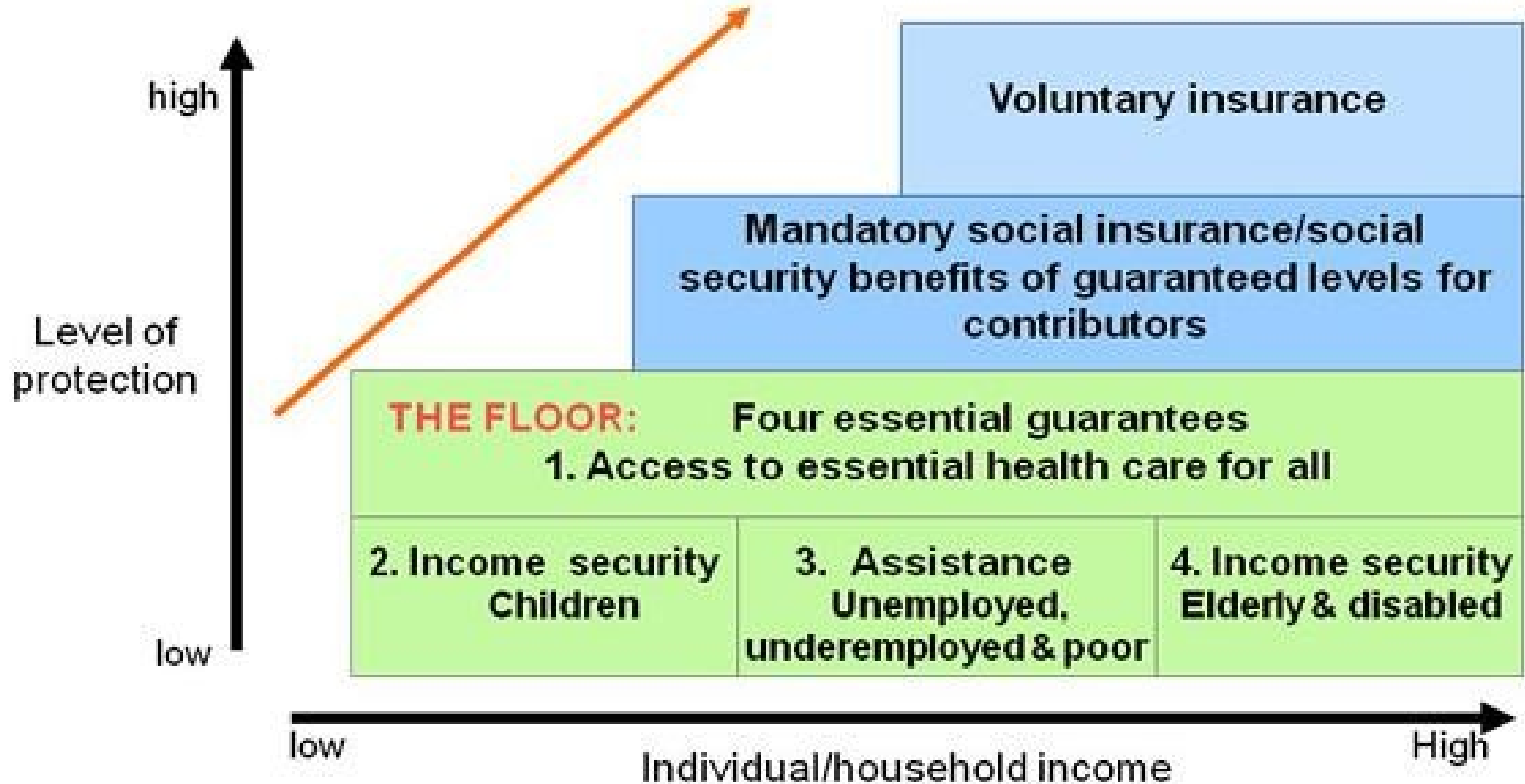
❖ **je koncipovaná jako systém:**

- aktivizační a motivační ► nezbytná ochrana
- adaptabilní a pružný ► včas a efektivně reagovat na sociální změny
- přiměřeně hustý ► řídká (nepokrývá dostatečně)x(hustá pohodlná a demotivující)

Sociální zabezpečení

- ❖ klíčový nástroj záchranné sociální sítě
- ❖ soubor institucí, zařízení a opatření, jejichž prostřednictvím a pomocí se uskutečňuje předcházení , zmírňování a odstraňování následků sociálních událostí občanů
- ❖ je součástí sociální politiky státu ► úsilí státu o změnu či udržení a fungování sociálního systému
- ❖ cílem je regulace odpovědnosti jedinců za jejich budoucnost, stanovení míry a formy sociální solidarity a prosazování a ochrana sociálních práv

Social protection staircase (ILO, 2010)

Vymezení sociálního zabezpečení

Teorie sociálního zabezpečení je nedílnou součástí teorie veřejných financí.

Každá změna související s rozvojem společnosti sebou nese sociální rizika (změna způsobu a charakteru práce, pracovních podmínek, změna života).

Sociální událost (sociální riziko)

❖ situace v životě jedince, kterou jsou společensky uznané a vyžadují opatření, neboť důsledky nemusí jedinec nebo rodina zvládnout;

❖ je uplatňováno hledisko životního cyklu, souslednost událostí, které nastávají často nezávisle na vůli člověka, a to předvídatelní i nepředvídatelné (zda nastane sociální riziko, kdy nastane sociální riziko)

Dělení sociálních událostí:

➤ 1. podle obsahu

- ❖ nemoc
- ❖ úrazy
- ❖ smrt rodinného příslušníka
- ❖ invalidita
- ❖ stáří
- ❖ těhotenství
- ❖ narození dítěte

- ❖ mateřství
- ❖ počet dětí (zakládání rodiny a výchova)
- ❖ stupeň kvalifikace
- ❖ ekonomická aktivita (ztráta zaměstnání, nouze a následně chudoba, sociální dezintegrace)

➤ **2. podle délky působení**

- ❖ doživotní
- ❖ krátkodobé
- ❖ dlouhodobé

➤ **3. podle periodicity**

- ❖ jednorázové
- ❖ opakovatelné

➤ **4. přirozené**

- ❖ biologické – dospívání, těhotenství
- ❖ sociální – start do života, výdělečná činnost, založení rodiny

➤ **5. nepřirozené**

- ❖ biologické-nemoc, invalidita
- ❖ sociální-samota, dezintegrace, chudoba

Definice sociálního zabezpečení

- součást sociální politiky a prostředek k uspokojování jejích úkolů a cílů
- soubor institucí, zařízení a opatření, jejichž prostřednictvím a pomocí se uskutečňuje předcházení, zmírňování a odstraňování následků sociálních událostí občanů
- systém náhradních zdrojů, které zabezpečují relativní stabilitu a přiměřenou minimální úroveň sociálního zabezpečení a sociální suverenity těmito **nástroji**:
 - ❖ **sociálními příjmy** – pojištění (obvykle vázáno na pracovní poměr) a dávky (selektivní peněžité dávky testované na základě příjmu a potřeby, univerzální peněžité dávky poskytované bez ohledu na zaměstnání a příjem, věcné dávky jako zvláštní typ sociálních příjmů)
 - ❖ **sociálními službami** – zprostředkovatelské a navazující (informační, poradenské, pečovatelské)
 - ❖ **sociálními azily** – ústavy a domovy (pobytové služby)
- soubor opatření formujících solidaritu s lidmi, kteří čelí hrozbě nedostatku příjmů nebo se nacházejí v situaci, jež vyžaduje mimořádné výdaje
- souhrn právních, finančních a organizačních nástrojů a opatření, jejichž cílem je kompenzovat nepříznivé finanční a sociální důsledky různých životních okolností a událostí ohrožujících uznaná sociální práva
- souhrnné označení pro všechny sociální instituce poskytující občanům radu, ochranu, materiální a peněžní plnění, služby a azyl k uspokojení jejich sociálních potřeb

Dvě základní pojetí sociálního zabezpečení

➤ užší pojetí sociálního zabezpečení

❖ z hlediska užšího pojetí sociálního zabezpečení jde hlavně o sociální peněžitě dávky např. důchody, nemocenské dávky, dávky v nezaměstnanosti, dávky spojené s dětmi, sociální pomoc, tj. o redistributivní opatření (sociální pojištění, univerzální dávky, sociální pomoc); – někdy je tak dokonce označováno jen sociální pojištění

❖ dochází ke kombinaci dávek a služeb – nejde tedy jen o dávky

❖ sociální zabezpečení někdy funguje na skladebním principu – tj. nemusí být vždy poskytována pouze jedna dávka či služba

➤ širší pojetí sociálního zabezpečení

❖ jde o komplexní ochranu proti sociálním rizikům, zahrnuje tedy i řadu dalších oblastí (zdravotní péče a zdravotní pojištění, aktivní politika zaměstnanosti, podpora bydlení, vzdělávací politika atd.) – např. systémy sociálního pojištění zasahují i do zdravotní politiky

❖ v širším pojetí lze do sociálního zabezpečení zahrnout péči o zdraví, zabezpečení při dočasné neschopnosti pro nemoc a úrazy, zabezpečení matek v případě těhotenství a mateřství, pomoc při výchově dětí v rodině, zabezpečení při invaliditě, zabezpečení ve stáří, zabezpečení rodinných příslušníků a pozůstalých, zabezpečení v nezaměstnanosti

Právní předpisy upravující sociální zabezpečení

➤ **Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení**

- ❖ organizace, odpovědnost a působnost orgánů státní správy v sociálním zabezpečení
- ❖ úkoly občanů a organizací při provádění SZ
- ❖ řízení ve věcech důchodového pojištění, ve věcech pojištění na sociální zabezpečení, příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, státní sociální podpory, pomoci v hmotné nouzi a sociální péči

➤ Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti

➤ Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění

➤ Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění

➤ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

➤ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

➤ Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu

➤ Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

➤ Zákon č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením

➤ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

➤ **Zákonné vymezení z hlediska mezinárodního práva a práva ČR**

❖ Všeobecná deklarace lidských práv OSN (1948)

čl. 22: člověk má jako člen společnosti právo na sociální zabezpečení

čl. 25: právo na životní úroveň i nezbytná sociální opatření

❖ V ČR Listina základních práv a svobod

čl. 30: (1) občané mají právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele; (2) každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek

čl. 31: každý má právo na ochranu zdraví; občané mají na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zákon

čl. 32: (1) rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona; zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena; (2) ženě v těhotenství je zaručena zvláštní péče, ochrana v pracovních vztazích a odpovídající pracovní podmínky; (5) rodiče, kteří pečují o děti, mají právo na pomoc státu

❖ Evropská sociální charta Rady Evropy

čl.12: právo na sociální zabezpečení

čl.13: právo na zdravotní a sociální pomoc

ČR ratifikovala ESCH 3. 11. 1999

Formy sociálního zabezpečení

➤ **legislativní a metodická opatření**

- ❖ stanovování legislativních podmínek opatření a nastavení standardů – metodická podpora, jejich kontrola a nátlak na dodržování (např. standardy poskytování sociálních služeb)

➤ **příjmová opatření**

- ❖ přímá výplata peněžitých dávek (uplatňována různá hlediska)
- ❖ nepřímá výplata peněžitých dávek (daňové úlevy, daňové kredity) – výhody a nevýhody ve srovnání k sociálními dávkami – jednoduchost ale neaktuálnost – obtížně reaguje na náhle změněnou situaci rodiny.
- ❖ účelově vázané peněžité dávky, hmotná plnění (např. zakoupení automobilu pro postižené, na topení, potravinové lístky)

➤ **sociální služby**

- ❖ sociální poradenské služby (poskytování informací, občanské poradenství, zprostředkování zaměstnání, krizová centra, sociálně-právní ochrana)
- ❖ azyly a sociální pečovatelské služby – při selhání přirozených zdrojů suverenity nebo bezpečí (krizová centra, dočasné ubytování, denní pobyty, stravování, ústavní péče)

Cíle sociálního zabezpečení

❖ politika sociálního zabezpečení ovlivňuje jednání jednotlivců i institucí s cílem kompenzovat nepříznivé finanční a sociální následky různých životních okolností a událostí, ohrožujících uznaná sociální práva, nebo jim předcházet

❖ jde tedy především o to:

- předcházet sociálním událostem (prevence = sociální události vůbec nenastanou)
- vytvářet příznivé a stimuluující životní podmínky
- řešit bezprostřední hrozby krizových situací
- předcházet ztrátám (ekonomickým, sociálním) spojeným s obtížnou životní situací
- přikročit k bezprostřední kompenzaci (náhrada příjmu, substituční léčba)
- zabránit životním podmínkám neslučitelných s lidskou důstojností
- zajistit nápravu a uvedení situace do stavu přiměřeného situaci člověka (nalezení zaměstnání, zlepšení zdravotního stavu)

➤ **Formulace konkrétních cílů sociálního zabezpečení**

1. efektivnost
2. podpora životní úrovně jednotlivce
3. redukce nerovností
4. sociální integrace
5. administrativní proveditelnost

Funkce sociálního zabezpečení

➤ sociální zabezpečení je třeba pochápat jako určitý „systém“, který plní funkce (tedy je vytvářen se záměrem, očekáváme, že bude mít určité stabilní efekty a nebude na závadu)

kompensační funkce – řeší finanční a sociální důsledky životních situací - ohrožující práva (kompenzace ztrát)

ochranná funkce – podpora v situacích, které to vyžadují (nejen peníze, též např. pracovní podmínky, osiření dětí); historicky nejstarší ► chrání občany před důsledky sociálních událostí, řeší je ► jejím smyslem je řešení již vzniklých sociálních událostí, zmírnění či odstranění jejich důsledků

❖ realizace této funkce chrání nejen jednotlivce před chudobou a sociálním vyloučením, ale i celou společnost před masovým výskytem těchto nepříznivých jevů

❖ jde o zmírnění či odstranění sociálních dopadů, které jsou spojeny s rodinnými a životními situacemi (nemoc, stáří, osiření), nebo se světem práce (nezaměstnanost, škodlivost pracovního trhu)

❖ řeší situace, kdy jedinec či sociální skupina (rodina) je znevýhodněna ve vztahu k ostatním, ať ekonomicky či sociálně

rozdělovací a přerozdělovací (redistribuční) funkce

❖ nejvýznamnější funkce sociální politiky ► pomocí ní realizován vlastní obsah opatření

❖ **co, jak, komu, za co a podle jakých kritérií přerozdělovat a kde na to vzít**

❖ pozornost směřuje k příjmům, mzdám, důchodům a jejich přerozdělování

❖ zaměřuje se nejen na **rozdělování financí, ale i životních příležitostí** ► cestou přerozdělování (prostřednictvím daní a sociálních dávek) zmírňuje výchozí nerovné rozdělení příjmů v té míře, kterou společnost uznává za žádoucí

- ❖ **míra přerozdělení závisí na určitých mechanismech** (ekonomická vyspělost, citlivost k sociálním problémům, tradice a zvyklosti, politická stabilita, tržní mechanismus, hlasovací procesy...)
- ❖ přerozdělování (redistribuce) se naplňuje **prostřednictvím daní a transferů** (soc. dávky, věcné dávky, důchody, dotované nebo bezplatné služby)
- ❖ redistribuce je v evropském kontextu **součástí každého hospodářsko-politického systému**, jednotlivé státy se liší pouze mírou uplatnění této funkce
- ❖ příkladem nástroje jsou **např. sociální stipendia** ► jde o přerozdělování životních šancí (škola platí stipendium nemajetným studentům) ► tím podporuje jeho životní šance
- ❖ zajišťuje naplňování principů sociální politiky, obzvláště pak spravedlnosti a solidarity
- ❖ **v redistributivní funkci rozlišujeme:**
 - **prvotní rozdělování** ► důchody z něho jsou odměnou pouze majitelům výrobních faktorů, jsou jejich ziskem ► z hlediska sociální politiky tyto prostředky rozděluje trh nespravedlivě
 - **přerozdělování** ► prvotní rozdělení je dále přerozděleno, protože je třeba **zajistit důstojné životní podmínky všem občanům** (nemocní, hendikepovaní), **zajistit všem rovné šance** (obrana proti sociálnímu vyloučení např. kvůli původu), **garantovat nezbytný minimální životní standard, zabezpečit bezporuchové fungování společenského systému spotřebou veřejných statků** (správa, školství, bezpečnostní složky, zdravotnictví, justice apod.) a **odstraňovat nedokonalosti konkurence** (důsledky monopolního postavení na trhu)
- ❖ k hlavním nástrojům přerozdělování patří **státní a veřejné rozpočty, pojišťovací soustavy, ale i neziskové organizace, nadace, církve** apod.
- ❖ **výsledkem procesu redistribuce je konečné rozdělení důchodů v rámci společnosti**

❖ míra přerozdělování

- co je žádoucí pro společnost ► rovnostářství x polarizace bohatství a chudoby
- existence prahové hodnoty přijatelné nerovnosti = míra redistribuce ► příliš vysoká míra přerozdělování oslabuje motivaci a podněty k práci a podnikání (sociální transfery), naopak příliš nízká míra může oslabit stabilitu společnosti (chudoba a sociální neklid)
- **horizontální redistribuce** (v rámci životního cyklu – ekonomicky aktivní k ekonomicky neaktivním, pracující k nemocným, bězdětní k rodinám s dětmi) **x vertikální redistribuce** (od bohatých k chudým)

homogenizační funkce

- ❖ úzce propojena s redistribuční funkcí ► směřuje k určitému příjmovému vyrovnání
- ❖ směřuje ke zmírňování rozdílů v životních podmínkách jedinců a sociálních skupin, především cestou poskytování stejných životních šancí a odstraňování nebo zmírňování neodůvodněných rozdílů mezi lidmi
- ❖ nejzřetelněji se projevuje např. v sociální pomoci nízkopříjmovým skupinám obyvatelstva
- ❖ společnost umožňuje všem svým členům šanci vzdělávat se, bydlet, pečovat o zdraví atd. podle individuálních schopností a předpokladů, které zakládají rozdíly mezi jedinci ► nejzřetelněji se projevuje u dorovnání příjmu do výše společensky uznaného standardu (např. životního minima, zajištění minimálního příjmu)
- ❖ nástrojem realizace této funkce jsou sociální pomoc (zejména dávky hmotné nouze) nízkopříjmovým skupinám obyvatel, progresivní zdanění příjmů, definice životního minima

stimulační funkce – podporuje společensky „žádoucí“ chování, rozvoj příznivých životních podmínek, podpora ekonomiky; podporuje v jednotlivcích a v sociálních skupinách žádoucí chování, což vede k lepší výkonnosti, produktivitě, stabilitě a prosperitě ve společnosti ► podpora porodnosti, rekvalifikační kurzy, další vzdělávání,...

- ❖ spočívá ve snaze podněcovat žádoucí sociální jednání skupin a jednotlivců
- ❖ snaží se naopak potlačovat nežádoucí chování ► má výrazný stabilizační efekt
- ❖ ovlivňuje výkonnost pracovního potenciálu, všeobecnou hospodářskou prosperitu, kultivuje lidský potenciál, stabilizuje společnost, vytváří záchranné sociální sítě
- ❖ projevuje se v oblasti podpory zaměstnávání osob se zdravotním postižením; krácením podpor v nezaměstnanosti, čímž motivuje nezaměstnané k přijetí méně kvalifikované práce a práce za nižší mzdu; v opatřeních vzdělávací politiky, zdravotní politiky ► kultivace lidského potenciálu
- ❖ nástroje naplňující tuto funkci ► např. rekvalifikace, omezení doby některých dávek...

preventivní funkce (aktivní pojetí) – předvídatelná a nepředvídatelná rizika – aby k událostem nedocházelo (očkování) nebo aby škody byly co nejmenší

- ❖ podporuje opatření směřující k odstranění příčin nepříznivých sociálních jevů ► naplňují ji všechny obory sociální politiky: vzdělávací politika („výchova“ budoucí pracovní síly), zdravotní politika (preventivní zdravotní péče), sociální zabezpečení (prevence chudoby),...
- ❖ projev snahy zabránit zcela nebo aspoň částečně nežádoucím sociálním situacím a událostem (poškození zdraví, chudoba, nezaměstnanosti)
- ❖ zřetelná především ve vzdělávací a zdravotní politice **(proč???)**
- ❖ vyvinula se z hygienické a bezpečnostní prevence
- ❖ součástí této funkce je strategie rozsáhlé osvětové činnosti a rozvoj poradenství různého druhu
- ❖ **existenční prevence** ► osvěta na zvládnutí životního stylu

sociálně-kontrolní funkce – role trhu v oblasti sociálního zabezpečení je regulována, vyvážená odpovědnost jednotlivce a státu – existuje obava z možnosti zneužívání určitých typů sociálních dávek, tím je ohrožena legitimita, je proto nutná kontrola

legitimizační funkce – pro daný typ společenského uspořádání (předchází stávkám a revolucím)

Principy sociálního zabezpečení

➤ principy jsou myšlenková východiska (ideje), které nám říkají, jak to uděláme.

❖ **princip univerzality (všeobecnosti)** – jde o jeden kolektivní systém (sdílení kolektivních rizik), který je platný pro všechny občany a zaručuje jim při existenčním ohrožení/sociální potřebnosti základní dávku za určitých podmínek, ale zároveň nepopírá hledisko jejich vlastního přičinění (princip zásluhovosti); historicky vznikalo unifikací systémů; nikdo není vyloučen z příjmu sociálních dávek pro etnický původ či pro barvu pleti (nepřipouští diskriminaci)

❖ **princip uniformity (rovnosti či jednotnosti výše dávky či rozsahu nároku)** – jde o to zabezpečit všechny oprávněné podle stejných pravidel (především postupy přiznávání sociálních dávek a způsob prosazování nároků na tyto dávky); neznamená to nutně všem stejný výsledek (připouští faktickou odlišnost vzhledem k okolnostem).

❖ **princip komplexnosti (úplnosti věcného rozsahu)** – jde o to zahrnout všechny kategorie obyvatel a rizika a dosáhnout úplného zabezpečení; jde nejen o důsledné poskytování peněžitých dávek, ale i sociálních služeb

❖ **princip adekvátnosti (přiměřenosti)** – výše dávek a služeb musí být přiměřená k:

- a) potřebám lidí (hmotná nouze)
- b) jejich zásluhám, vlastnímu přičinění = ekvivalence (důchodové pojištění)
- c) ekonomickým možnostem státu

❖ **princip sociální garance (státu)** – stát zajišťuje vymezení sociálních práv – především vytváří a prosazuje zákony (např. že při vzniku společensky uznaných životních událostí existuje spolehlivá záchranná síť, garance dosažení minimální životní úrovně); stát dává právní garance (legislativní, dozor nad nestátními pojišťovacími fondy) – může ručit za nároky pojištěnců; stát garantuje indexaci dávek v závislosti na ekonomickém růstu indexace dávek; všem občanům poskytovat sociální garance a vytvořit spolehlivou regionálně diferencovanou záchrannou sociální síť

❖ **princip sociální solidarity** – člověk je společenská bytost, lidé jsou na sobě do jisté míry vzájemně závislí; vzájemnost, ochota ke vzájemné pomoci a přijetí určité odpovědnosti za druhé; důsledkem solidarity je **vertikální redistribuce** (občané s vyššími příjmy s nižšími příjmy) i **horizontální redistribuce** (v životním cyklu) – např. od ekonomicky aktivních k ekonomicky neaktivním = rodiče, zdravotně handicapovaní; důležitý je také rozvoj dobrovolné osobní solidarity (nadace, charita, veřejný sektor)

❖ souvisí s utvářením a rozdělováním životních podmínek a prostředků jedinců a sociálních skupin

❖ **solidarita** je výrazem lidského porozumění a pospolitosti, vzájemné soudržnosti a odpovědnosti

formy solidarity

❖ **mezinárodní** ► působením mezinárodních organizací (WHO, UNESCO, EU, Lékaři bez hranic, Adra, Člověk v tísni atd.) (vyjmenujte aktivity, kterými se zabývají!!!)

❖ **celostátní** ► zdroje pro financování aktivit na úrovni celospolečenské (různé sbírky, nadace)

❖ **na místní úrovni** ► formou pomoci v rámci obcí, církví, neziskových organizací, spolků

❖ **na úrovni jednotlivců** ► v rámci rodiny

❖ **mezigenerační solidarita** ► s ekonomicky nečinnými (děti, studenti, senioři atd.) ► redistribuce mezi fázemi životního běhu

❖ **solidarita bohatých s chudými, bezdětných rodin s rodinami s dětmi, zdravých občanů s nemocnými**

❖ **princip sociální spravedlnosti** – nemělo by docházet k zásadnímu nezaslouženému zvýhodnění nebo znevýhodnění určitých kategorií; nejedná se jen o zúžené pojetí (redistribuce), ale také o uplatnění občanských práv; ve stejných situacích stejná pomoc podle potřeb a zásluh

- spravedlnost je základním pilířem sociální politiky, je základem právních řádů, slouží jako **měřítko mravnosti a mezilidských vztahů**
- jedná se o klíčový princip ► je nutné vymezit pravidla, podle nichž jsou ve společnosti rozdělovány příjmy, bohatství, životní příležitosti a předpoklady mezi jednotlivé občany, případně sociální skupiny (vzdělávání, pracovní aktivity)
- spravedlnosti lze rozumět jednak **v právním slova smyslu** (tj. souhrn právních norem a zásad), jednak ji lze rozumět **ve smyslu sociálním** (přerozdělování předpokladů prostředků a veřejného blahobytu mezi jednotlivé aktéry sociální politiky)
- téměř každá vláda i politická strana deklaruje, že společnost má být organizována, strukturována a řízena na základě principu sociální spravedlnosti

různé pohledy na sociální spravedlnost

- ❖ **Josef Macek** hovoří o třech zásadách sociální spravedlnosti, podle nichž probíhá dělení mezi subjekty:
 - **každému stejně** ► tato zásada je neproveditelná, vše se děje formou poměrnosti
 - **každému podle jeho potřeb** ► podle zájmů jednotlivých členů společnosti ► potřeba by měla být definována a garantována státem (ten je nejvyšší autoritou pro spravedlivé dělení)
 - **každému podle jeho zásluhy** ► odvozeno z pracovního výkonu občana podle schopností a sil ► není objektivní v rámci celku v souvislosti s dalšími jevy, jako je např. znevýhodňování některých jedinců ve společnosti

- ❖ **pravidlo pevného dna a otevřeného stropu** ► státní garance minimální hranice životní úrovně (pomoc nejslabším) plus možnost růstu bez omezení v souladu s úsilím jedince
- ❖ **spravedlnost jako rovnost** ► na všechny jedince ve společnosti je nahlíženo jako na sobě rovné s rovnými přirozenými lidskými právy ► rovnost před zákonem a zákaz jakékoliv diskriminace
- ❖ **rovnost před zákonem** = popření privilegií určitých skupin x úsilí o rovné zacházení ve společnosti x rovné zacházení v oblasti ekonomických aktivit a zaměstnanosti x rovný přístup ke vzdělání x rovný přístup ke zdravotnickým a sociálním službám
 - **rovnost příležitostí (pravicový koncept):**
každý má šanci vypracovat se ode dna až k nejvyšší třídě ► v praxi toho není každý schopen, protože všichni nemají stejné podmínky ► každému by měly být poskytnuty obdobné startovní podmínky, aby se mohl dále rozvíjet (ženy, etnické menšiny - tzv. pozitivní diskriminace)
 - **rovnost výsledků (levicový koncept):**
všem občanům by mělo být zajištěno uspokojování všech potřeb tak, aby měli srovnatelnou životní úroveň, jde o to vytvořit co nejsilnější střední třídu
 - **rovnost podmínek (komunistický koncept):**
všichni občané by měli mít stejné životní podmínky
- ❖ důležité pro vnímání spravedlnosti a nespravedlnosti ve společnosti je celkové společenské klima, vnímání rozdílů ve společnosti ► to souvisí s celou řadou skutečností (historické povědomí, mentalita, mediální obraz bohatých občanů)
- ❖ pro posouzení sociální spravedlnosti nutno zvažovat další hlediska: **výkon a zásluhy, soulad mezi vstupy a výstupy, rovnost, rovné příležitosti, sociální potřebnost** - přičemž tyto můžou být protikladná (např. nerovnosti a rozdělování jsou spravedlivé, pokud jsou založeny na vlastním výkonu a zásluhách x sociální spravedlnost ve smyslu rovnosti znamená rozdělovat všem stejně x ve vztahu k rovným příležitostem znamená sociální spravedlnost tyto zajistit)

❖ princip subsidiarity

- ❖ z latinského Subsidium = poskytování pomoci ► jde o **kombinaci solidarity a odpovědnosti**
- ❖ vychází z **přístupu k člověku jako k individu s jedinečnými vlastnostmi**, vůlí, schopnostmi ► povinen využívat k prospěchu a budování sociálního bezpečí svého i svých blízkých ► společnost naopak aktivními opatřeními sociální politiky tyto vlastnosti v člověku kultivuje, rozvíjí a chrání
- ❖ **zdůrazňuje individuální odpovědnost** každého z nás vedle vzájemné pomoci v rámci určitých společenství (rodina, sousedství, církevní společenství obec ap.) ► vzájemná závislost = vzájemná odpovědnost jednoho k druhému, vzájemná solidarita, vzájemná pomoc ► lidé nežijí v izolaci
- ❖ **podporuje aktivní sociální chování**
- ❖ „**sebeodpovědnost**“ ► jde o pomoc na nejnižší možné úrovni ► schopnost každého člověka pomoci si sám, pokud není schopen, pomáhá rodina, pak přátelé, sousedi, obec, region, nakonec stát
- ❖ základem sociální politiky by měla být **rodinná solidarita** (např. vyživovací povinnost, péče dospělých dětí o rodiče, zdravých o nemocné atd.); až po jejím selhání nastupují širší společenské struktury ► region (obec, město, kraj) a stát, případně mezinárodní organizace
- ❖ **princip participace** – spoluúčast občanů na tvorbě sociální politiky, posílení odpovědnosti subjektů, účast na financování (ve všech formách), informovanost subjektů, transparentnost, dostatečná možnost volby; rozvoj spoluúčasti občanů, rodin a pracovních kolektivů při řešení vlastních sociálních událostí
- ❖ každý občan by neměl být jen pasivním objektem, ale i aktivním subjektem sociální politiky ► měl by se svou aktivitou podílet na realizaci sociálněpolitických opatření
- ❖ možnost participace vede k možnosti ztotožnění se, k přijetí systému sociální politiky
- ❖ neexistence participace brání efektivitě sociální politiky

❖ princip ekvivalence

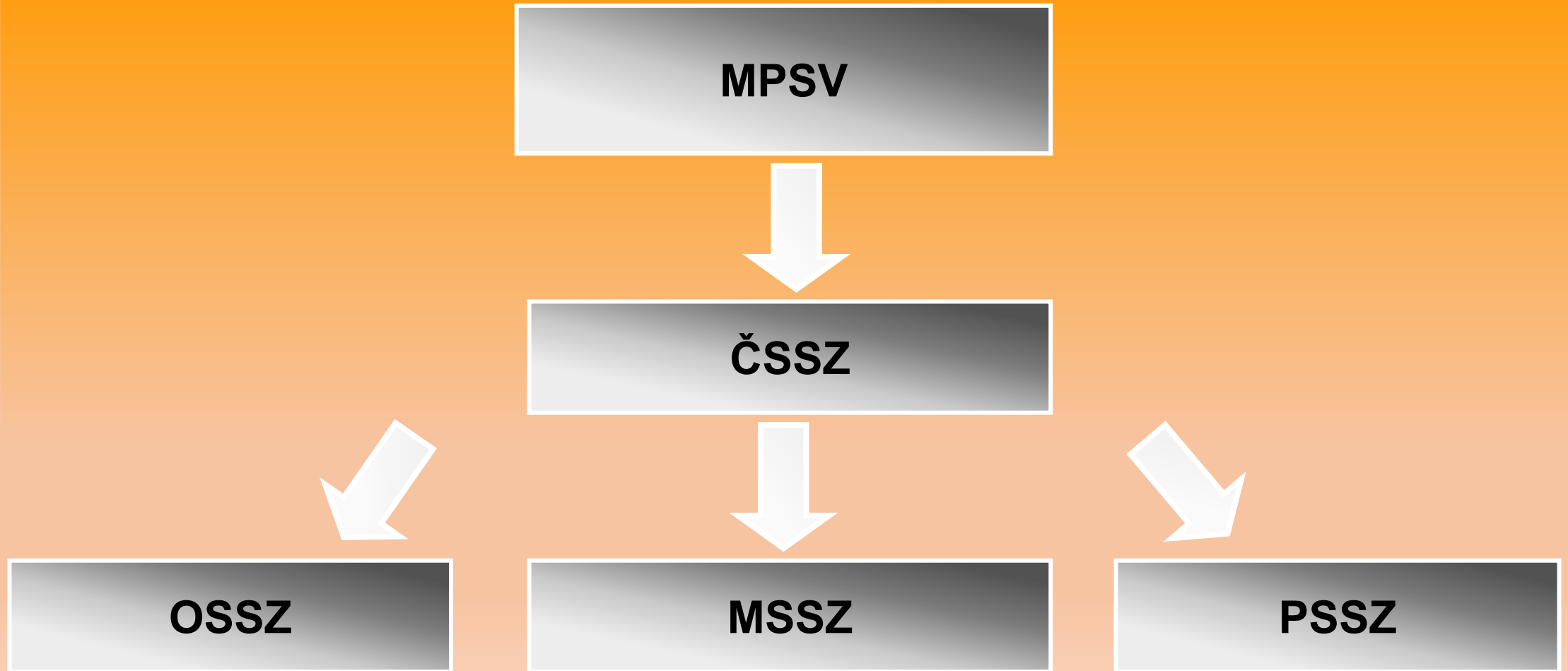
- ❖ stojí vedle těchto principů a je protipólem k principu solidarity ► **tam, kde v realizaci sociální politiky více převažují univerzální schémata, převažuje princip solidarity, tam, kde jsou sociální systémy více konstruovány na základě takových kategorií, jako je výše příjmu, ekonomická aktivita, převažuje princip ekvivalence**
- ❖ dnešní moderní společnosti oba principy kombinují
- ❖ **ekvivalence = rovnocennost** ► rozdělování důchodů, statků, služeb atd. je rovnocenné, pokud odpovídá vlastnímu výkonu a zásluhám:
 - jedinec by měl pracovat a využívat svých individuálních schopností k uplatnění na trhu práce
 - jeho práce je oceněna mzdou, důchody, bohatstvím ekvivalentně k úsilí, které na ni vynaložil
 - odměněný jedinec je soběstačný, je schopen zajistit svou existenci bez pomoci státu a nepožaduje žádný sociální transfer
 - pokud dojde k jeho selhání, pak je tato nesoběstačnost způsobena vlastním zaviněním a nese důsledky ► nízký příjem, ztráta majetku, chudoba
 - tito jedinci jsou odkázáni na charitu a dobročinnost v rámci uplatnění principu solidarity organizované státem ► mohou očekávat jen minimální podporu

❖ **princip zachování důstojnosti** – nemělo by být ponižující a stigmatizující

Subjekty sociálního zabezpečení

- ❖ Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV) – sociální zabezpečení na národní úrovni, tvůrce politiky a legislativy v oblasti SZ; řídí a kontroluje výkon státní správy v SZ
- ❖ Česká správa sociálního zabezpečení (ČSSZ) – správce a výplatce pojistných dávek SZ; metodické vedení okresních správ; účetní jednotka SZ; proces rozhodování; výplata dávek SZ do ciziny; vedení registru pojištěnců
- ❖ okresní správy sociálního zabezpečení (OSSZ) – administrátor pojistných dávek SZ; proces rozhodování a odborná pomoc občanům a zaměstnavatelům
- ❖ Ministerstvo obrany – SZ pokud jde o vojáky z povolání; Ministerstvo vnitra – SZ pokud jde o příslušníky Policie ČR, Hasičského záchranného sboru ČR a příslušníků ostatních ozbrojených bezpečnostních sborů a bezpečnostních služeb; Ministerstvo spravedlnosti – SZ - pokud jde o příslušníky Vězeňské služby ČR
- ❖ zdravotní pojišťovny - např. Všeobecná zdravotní pojišťovna – úhrada některých služeb v rámci SZ
- ❖ Úřad práce ČR – administrace a výplata nepojistných dávek SZ a výkon APZ
- ❖ obce – výkon sociální práce; rozhodování o ustanovení zvláštního příjemce dávky důchodového pojištění
- ❖ příspěvkové organizace – výkon sociální práce, sociální služby
- ❖ soukromé ziskové a neziskové organizace – výkon sociální práce, sociální služby

Sociální zabezpečení – sociální pojištění

Sociální zabezpečení – státní sociální podpora

MPSV

```
graph TD; A[MPSV] --> B[KRAJSKÉ ÚŘADY práce]; B --> C[KONTAKTNÍ MÍSTA STÁTNÍ SOCIÁLNÍ PODPORY];
```

KRAJSKÉ ÚŘADY práce

KONTAKTNÍ MÍSTA STÁTNÍ SOCIÁLNÍ PODPORY

Subjekty sociálního zabezpečení

MPSV

KRAJSKÉ ÚŘADY PRÁCE

**KONTAKTNÍ MÍSTA pro PHN, soc. služby,
příspěvek na péči a dávky pro os.se ZP**

KRAJE a OBCE
Samostatná a přenesená
působnost

**NESTÁTNÍ
ORGANIZACE**

Kontrolní úkoly

1. Vymezte pojem sociální událost a popište vztah mezi sociálním rizikem, sociální událostí a sociálním zabezpečením.
2. Pokuste se k funkcím sociálního zabezpečení najít příklady pomoci z reálného života.
3. Rozeberte jednotlivé principy sociálního zabezpečení na příkladech z reality.
4. Jakou roli sehrávají faktory vývoje přístupu v oblasti sociálního zabezpečení na jeho podobu?